

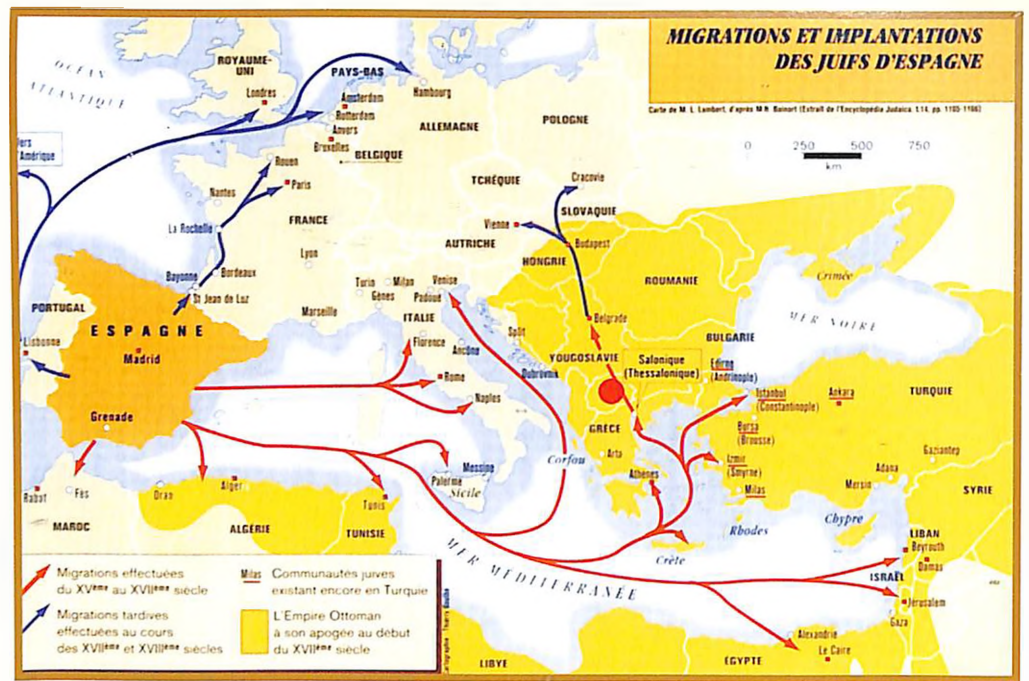
МЕМОРИЈАЛЕН ЦЕНТАР НА ХОЛОКАУСТОТ НА ЕВРЕИТЕ ОД МАКЕДОНИЈА

SENTRO MEMORIAL
DEL HOLOKAUSTO
DE LOS DJUDIOS DE LA MAKEDONIA

HOLOCAUST
MEMORIAL CENTER
OF THE JEWS FROM MACEDONIA

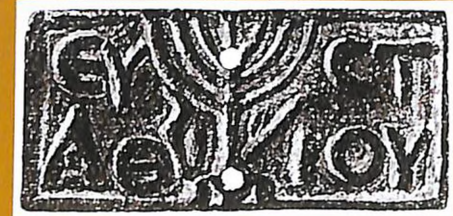
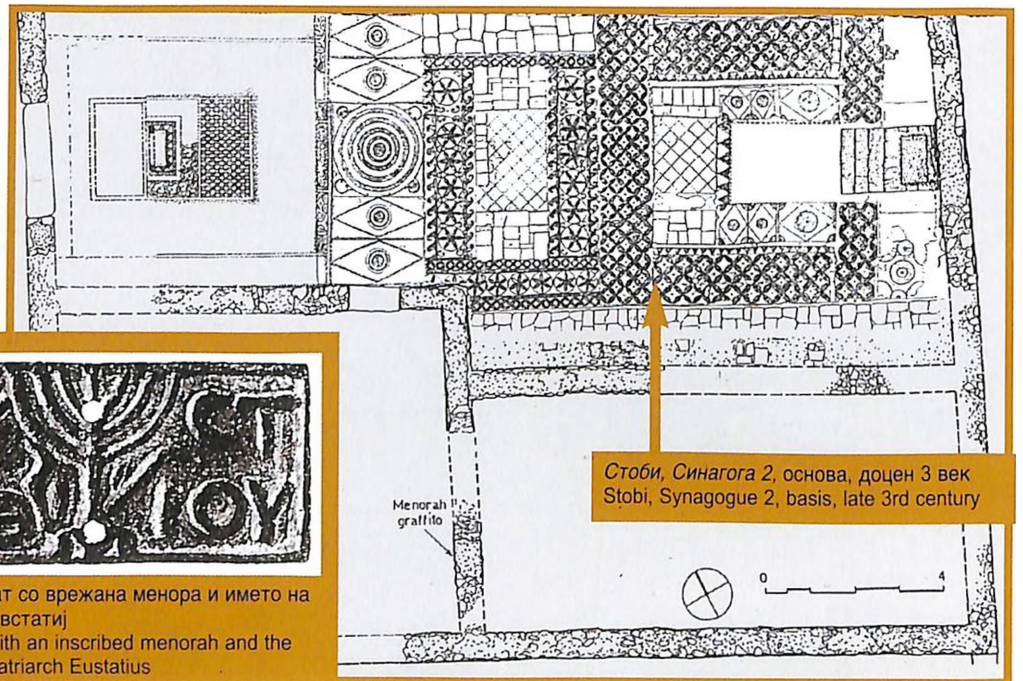
Насловна страна на Хагада, печатена на ладино, хебрејски и грчки јазик во 1620 година во Венеција.
 Cover page of Haggadah, printed in Ladino, Hebrew and Greek languages in Venice, in 1620.

Правци на миграција на Евреите од Шпанија (Сефарди) во 15 век
 Migration path of the Jews from Spain (Sephardim) in the 15th Century

Декоративна страница од Сараевската Хагада.
 Decorative page of Sarajevo Haggadah.

Бронзен печат со врежана менора и името на патриархот Евстатиј
 Bronze seal with an inscribed menorah and the name of the patriarch Eustatius

Stobi, Synagogue 2, basis, late 3rd century

ЕВРЕИТЕ НА БАЛКАНОТ

-краток приказ –

Евреите на Балканот ја донесоа Библијата, донесоа азбуки, имиња, јазици, монотеизам, христијанство, исламска литература, антички и модерни науки, Европска литература, уметност и основа на Европската етика.

Тие исчезнаа во крематориумите на холокаустот. Некој веруваат дека тие повторно ќе дојдат.

Античките Евреи и Семити влијаеле врз светот на Хомер (според Виктор Берар). Александар Велики создадал нивен свет со нов јазик – Јевански (Хебрејско-Коине). Наречени Романиоти, во времето на Римската империја тие ги населиле Солун, Крит, Крф, Родос, Атина, Патрас, Халкис, Јанина (како главен центар), а долж Виа Игнација - Битола (Монастир), Скопје (Скупи), Штип (Астибо), Охрид и Струмица. Тоа се и населби, во кои се појавило раното христијанство.

Најстарата синагога на Балканот е пронајдена во Стоби (1-2. век).

Византиските закони беа рестриктивни за Евреите (особено под владеењето на Јустинијан и Василие II). Крстоносците ги спалуваа и прогонуваа. Хазарите, откако ја прифатија еврејската религија, имаа огромни влијанија, вклучително и во создавањето на Кириличното писмо. Прочуени мислителци од еврејско потекло беа Тобиас, Меир, Мунк, Де Тудела и Бен Калонимос (11-13. век).

По протерувањето на Сефардите (Шпански и Португалски Евреи) во 1492 и 1498 година, добродетелството и гостопримството на султанот Бајазит II им донело слобода. За тоа сведочат правата што ги уживале во Отоманската империја. Битола имаше 9 синагоги, Скопје 3, а Штип 2. Големiot пророк од 16. век Натан од Газа, бил погребан во Скопје. Овдешните Евреи зборувале Ладино (хебрејско-шпански) и ја користеле библијата од Ферара. Сјајот и богатство се зголемувале се' до смртта на Сулејман Величествениот (16 в.), а потоа постојано опаѓале, до 20-от век.

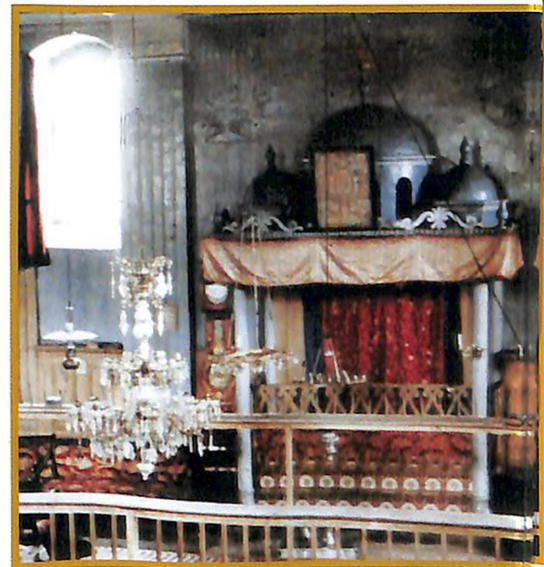
Од почетокот на 19 век, почна исселувањето на еврејски семејства во САД, Франција, Чиле и во Светата земја. Историјата сведочи за учеството на Евреите во Македонската револуција (илинденскиот војвода Рафаел Камхи; Димитар Влахов, кој го поддржа Бен Гурион во барањето татковинска земја) и во Младотурската револуција, за потоа да ги прифатат визиите на реформаторот Мустафа Кемал Паша Ататурк.

На 6. Април 1941 година Југославија беше окупирана од Нацистичка Германија. Македонија, Тракија и Јужна Србија беа предадени на Бугарската нацистичка влада. "Закон за заштита на нацијата" (сличен на закон од Нирнберг 1936) беше потпишан од Цар Борис III, наложувајќи носење на жолта значка, и низа забрани за Евреите, како, забранет брак и стопанисување со не Евреи, забрана за вршење на земјоделие, настава, високо образование, ограничен огрев и храна, непосредна конфискација од 30% и др. Постои таен договор меѓу Цар Борис III и Бекерле (потчинет на Ајхман, а сведок премиерот Б. Филов) за депортација на сите Евреи, но до тоа не дојде заради јавното спротивставување на интелектуалци и авторитети како Д. Пешев, владиката Кирил, но и близината на Руската армија.

Наспроти тоа, Македонските (7.148, или 98% од вкупната еврејска популација кај нас!), Тракиските (5.000) и Јужно-Српските (3.000) Евреи беа "пазарени", уапсени, привремено

Скопје, синагога во Еврејско маалу
Skopje, synagogue in the Jewish quarter

Битола, Синагога Кал Араго
Bitola, Synagogue Kal Arag

рместени (Скопје во монополот) депортирани во Треблинка и истребени. Германските списоци покажуваат дека половина биле деца. Евреите од Србија (65.000) ги однесоа во Аушвиц, каде ги измачуваа со биомедицински експерименти (под "водство" на Др Клауберг), а потоа ги убија.

Во Отпорот, Евреите беа борци, организатори и позадински фактори. Повеќето ги изгубија животите, вклучително и Народниот херој Естреја Овадија. Нацистичките криминалци Вислени, Строп и Богдан Филев беа иззекутирани, додека Бринер, Беркеле, Курт Валдхајм, Клауберг, Цар Борис III, Габровски, Белев – никогаш не беа судени.

Еврејската заедница во Македонија е обновена во Декември 1944 година од околу 50 преживевани, од кои повеќето емигрираа во Израел во 1948 година. Денес заедницата има 200 членови.

Според Законот за денационализација* од 2000 година, еврејските имоти без наследници се префрлуваат на Фондот на холокаустот на Евреите од Македонија. Управниот одбор на овој фонд е составен од членови на Владата на Република Македонија и на Еврејската заедница. Прва задача на Фондот е изградба на Меморијален центар на холокаустот на Евреите од Македонија, со основна цел- секавање на холокаустот, учење на толеранција во сите академски нивоа и возрасти, визија за нов живот, нови општества и силно влијание врз моралното однесување насекаде.

Ционистичка група формирана од рабинот Шабитај Цаин и Леон Камхи во Битола, 1927 година
Zionist group founded by rabbi Sabitaj Xhain and Leon Kamhi in Bitola, in 1927.

Проф. Др Самуел Садикарио

Покривка за огледало, користена во церемонија по смртен случај; XIX век, Битола (Монастир).
Mirror cover, used in ceremonies after death; XIX century, Bitola (Monastir).

Семејството на Саламон Колономос, Евреи дојдени од Јанина во Битола (Монастир) во XIX век. Пред Првата светска војна се преселија во Франција.
The family of Salamon Kolonomos, Jews who came from Janina to Bitola (Monastir) in the XIX century. They moved to France before World War I.

THE JEWS ON THE BALKANS

short review

The Jews that settled in the Balkans have brought the Bible, alphabets, names, languages, monotheism, Christianity, Islamic literature, ancient and modern sciences, European literature, art, and the basis of European ethics. They perished in the crematoria of the holocaust. Some believe they will come again.

Ancient Hebrews and Semites had influenced Homer's world (according to Victor Berard). Alexander the Great spread their fame and a new language - Yevanic (Hebrew-Koine). Named Romaniotes at the time of the Roman Empire, they settled in Salonica, Crete, Corfu, Rhodes, Athens, Patras, Halkis, Yanina (as the main center), and along Via Ignatia in Bitola (Monastir), Skopje (Skupi), Shtip (Astibo), Ohrid and Strumica, places that had spread early Christianity. As well the oldest synagogue in the Balkans (1st-2nd century AD) was discovered in Stobi.

Byzantine laws were very rough and restrictive towards the Jews (especially under the rule of Justinian and Basil II). Crusaders set fire to their houses and brought devastation. When they converted to Judaism, the Khazars, they had a positive influence, including the development of the Cyrillic alphabet. Famous Jewish thinkers were Tobias, Meir, Munk, De Tudela and Ben Kalonymos (11th-13th century).

After the expulsion of the Sephardim (Jews from Spain and Portugal) in 1492 and 1498, the benevolent generosity of Sultan Bayezid II brought them freedom, as witnessed by the rights they enjoyed under the Ottoman Empire. Bitola had nine synagogues, Skopje three and Shtip had two. The famous prophet Nathan of Gaza was buried in Skopje in the 16th century. They spoke Ladino (Judeo-Spanish), using the Bible of Ferrara. Their wealth and glamour grew until the death of Suleiman the Magnificent (in the 16th century), and then steadily declined until the 20th century.

At the beginning of the 19th century they started to emigrate to USA, France, Chile, and the Holy Land. History talks about the participation by the Jews in the Macedonian revolution (the Ilinden leader Raphael Kamhi, Dimitar Vlachov – supporter of Ben Gurion on fatherland demands), and in the Young-Turkish revolution, and later on, they joined the visions of the reformer Mustapha Kemal Pasha Atatürk.

On April 6, 1941, Yugoslavia was occupied by Nazi Germany. Macedonia, Thrace, and South Serbia were delivered to the Bulgarian Nazi Government. The "Law for Protection of the Nation" (similar to the Nuremberg Act of 1936) was signed by King Boris III enforcing the wearing of the yellow star, along with numerous prohibitions, such as marriages and business with non-Jews, prohibited agriculture, professorship and higher education, limited heating and food, and executed 30% immediate confiscations. A secret agreement for the deportation of all Jews was agreed by King Boris III and Bekerte (Eichman's subordinate), and witnessed by Prime Minister B. Filov. The Bulgarian Jews were arrested but not deported, due to the confrontation of such authorities as D.

Peshev and Patriarch Kiril, as well as because of the approaching Russian Army. On the other hand, the Macedonian (7.148, or 98% of the Jewish population!), Thracian (5.000) and South Serbian (3.000) Jews were "traded off", arrested (in Skopje in the Tobacco Monopole), then deported to Treblinka and exterminated. Detailed German lists show that half of the victims were children. The Jews from Greece (65.000) were deported to Auschwitz, tortured in biomedical experiments (under Dr. Clauberg), and murdered.

Jews joined the resistance movement as direct combatants, organizers and background supporters, most of them losing their lives, including the national heroine Estrea Ovadia. Nazi criminals Wisliceny, Strocc and Bogdan Filov were executed, while Brunner, Bekerte, Kurt Waldheim, Dr. Clauberg, King Boris III, Gabrovski, Belev – were never tried.

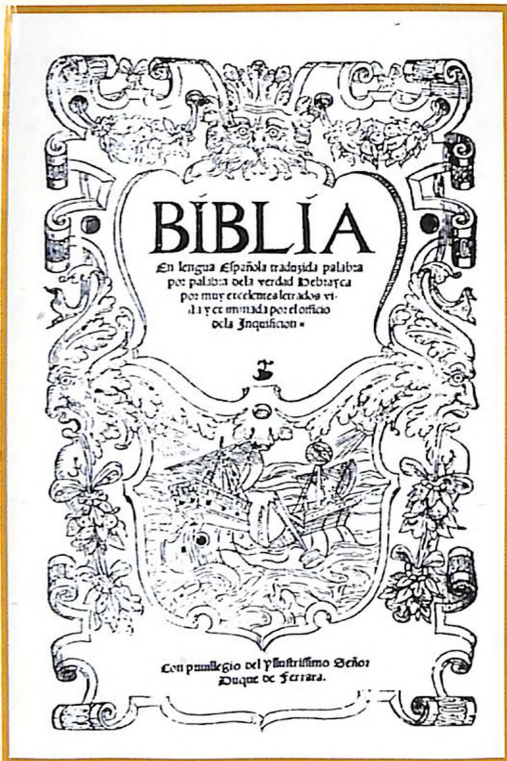
The Macedonian Jewish Community was restored in December 1944, from almost 50 survivors, most emigrating to Israel in 1948. Today, the community has slightly more than 200 members.

According to the Law on Denationalization* enacted in 2000, the properties of Jews, victims of the holocaust without legal heirs, are transferred to the Holocaust Fund of the Jews in Macedonia. The Board is shared by the Macedonian Government and the Jewish Community. The first task of the Fund is to build the Macedonian Holocaust Memorial Center, for the purpose of holocaust memory, teaching tolerance at all levels to all ages, developing the vision of a new life, of new societies, with dignity and prosperity for all nations, and with a strong influence on the moral attitudes everywhere.

Prof. D-r Samuel Sadikario

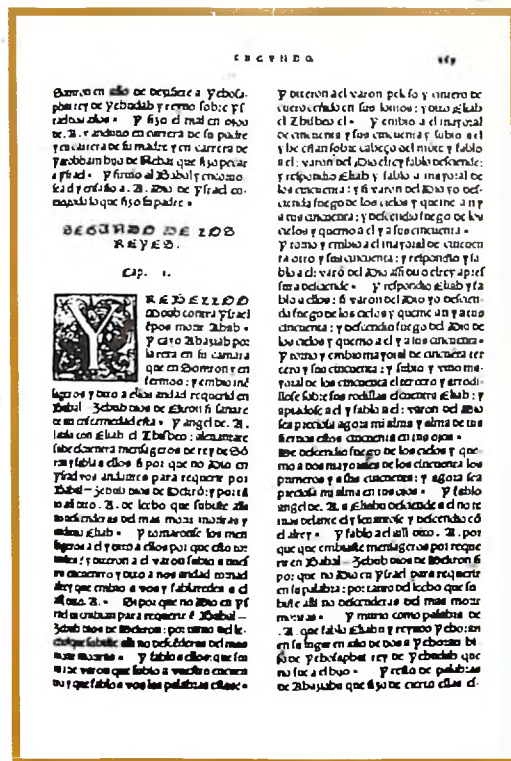

Одредот "Гоце Делчев" во кој деветмина партизани беа Евреи. Април, 1943 година.
Detachment 'Goce Delcev' in which nine of the partisans were Jews. April, 1943.

Насловна страница на Библијата од Ферара, Италија, на ладино јазик од 1492 година.
Cover page of the Bible from Ferrara, Italy, in the Ladino language, dating from 1492.

Текст на ладино јазик од Библијата, печатена во Ферара, Италија 1492 година.
A text in the Ladino language from the Bible, printed in Ferrara, Italy, in 1492.

LOS DJUDIOS DE LOS BALKANES EN LA ISTORIYA

Los Djudios de los Balkanes trusheron la Biblia, l'alfabeto, los nombres, las lenguas, el monoteizmo, el kristianizmo, la literatura i ovras del mundo musulmano, las evensias antikas i modernas, la kultura evropea, los artes i la baze etika evropea. Dispariesieron a los krematoriumes de la Shoa. Algunos kreyen ke demuevo van atornar!

Los Djudios antikos i semites influensaron el mundo de Homer (Victor Berard). Aleksandro el grande konstruksion su mundo kon mueva lengua – Yavani (Hebrea-Koine), yamados Romaniotes a la Imperia Romana. Estos se aresentaron a Salonika, Kreta, Korfu, Rodos, Atena, Patras, Halkis i Yanina (sentro prensipal) i a la longura del kamino Via Ignasia – Bitola (Monastir), Skopje (Uskub), Shtip (Asibo), Ohrida i Strumica, i aki se amostro el empesijo del kristianizmo. La mas vyeja sinagoga de los Balkanes es topada a Stobi (1-2 sieklo).

Las leyes bizantinas eran restriktivas para los Djudios (Justinian, Vasilye 2). Los kruseros los kemaro i devastaron. Los Hazanjeros teniyan grande influesa i tambien fundaron las letras sirilikas. Selebros eran los pensadores Tobias, Meir, Munk, De Tudela i Ben Kalonimos (11-13 sieklo).

Despues de la expulsion da los Sefardes de la Espanya i el Portugal al 1492 i 1498 anjo, la bunda del sultan Bayazid II lis trucho la libertad. Monastir tiniya 9 sinagogas, Skopje 3. Favlavan ladino i la empleyava la Biblia de Ferrare. Natan de Gaza fuey enterado a Skopje. Los Sefardes stuvyeron briyando, i la rikeza stava amichugando fista la muerte del Majeste Suleyman depues del kual diskayeron fista el 20 sieklo. Muchos emigraron en America, Francia, Chile i la Tiyera Santa.

Los Djudios tomaron parte a la revolusion macedoniana. I turka (komandante Rafael Kamhi, Dimitar Vlahov lo sustenio a Ben Gurion a la demanda para su patria) i despues se adjuntaron kon Kemal Pacha Atatürk.

Al 6 avril 1941 anyo la Jugoslavia fuey okupada de l'Almania natsista. La Makedonia, Trakia i el sud de la Serbia fueron entregadas al guverno natsistiko bulgaro. La ley "Proteksion de la nasion" simijante de la ley de Nirnberg 1936, era afirmada del Rey Boris III, forsaron yevar la estreja amarija, defindiendo de kazar i lavorar para ganar kon no Djudios, defindyeron la agrikultura, edukasion, ensenyansa superior, sanksion de kayentar kon lenya i mantinision, konfiskasion direkta de 30%. Egziste kontrado sekreto entre el Rey Boris III i Bekerle (subordinado de Eihman I testido el Presidente Filov). Los Djudios bulgaros eran emprisonados ma no deportados, gracias de D. Peshev, presbitero Kiril i la serkansia de la armada rusa. Al kontrario, los Djudios (7.148, 98% des todos) de la

Makedonia, de la Trakia (5.000), i de la Serbia del Sud (3.000) fueron "kalkulados", imprizonados al los monopolis a Skopje i Trakia, deportados a Treblinka i eksterminados. Las listas almanas muestran ke la meata eran kriyaturas. Los Djudios de Gresia (65.000) fueron deportados a Auschwitz, maltretados kon eksperimentos biomedical (Dr. Klauberg) i los mataron.

A la rezistencia los Djudios eran kombatantes, organizadores i faktores a los partizanes. Muchos perdyeron la vida endjusto i la eroina Yugoslavika Esreya Ovadya. Los kriminales natsistas Visleni, Strop i Bogdan Filov fueron egzekutados, malgrado Bruner, Bekerle, Kurt Waldheim, Klauberg, el rey Boris III, Gabrovski, Belev, no fueron akuzados ningua ves.

La komunita djudia se renuvo al disimbre 1944 anyo kon entre 50 sobrevivados, las mas grande parti emigraron 1948 en Israel. Oy, la komunita tyene 200 miembros.

Kon la Ley de la denasionalizacion* los bienes de los ke no egzisten eridores, suditos maedonianos entraron al Fundo del Holokausto de los Djudios de la Makedonia, kon obligaciones de rekordos del Holokausto, ambezar la tolerancia por todos los niveles i adultos, vizorio de vida nueva, sosyeta nueva, i fuerte influencia para el komporte moral en todas las partes.

Prof. D-r Samuel Sadikario

Исак и Салватор Леви, Аврам Садикарио и Давид Аseo со давидови ѕвезди, 1942 година во Плевен. (од лево на десно). Isaac and Salvator Levi, Avram Sadikario and David Aseo with Star of David, 1942 in Pleven (from left to right).

Семејствата на Телико Тахула и С.Исак Колономос во 1936 година во Битола, изградиле заедничка куќа. Редок пример на такво соседско пријателство меѓу семејства од различна етничка припадност (Евреји и Влаши).

The families of Teliko Tahula and S. Isac Kolonomos built a joint house in Bitola in 1936. A rare example of such neighbourly friendship between families of different ethnic affiliation (Jews and Vlachs).

На годишнина од депортацијата на Евреите од Македонија - 11 март 1960 година во Битола: Б. Русо, Д-р А.Вајс, П. Сион, Х. Садикарио, С. Леви, Б. и Х. Абраванел, Ж. Колономос, М. Романо, Г. Блаер, М. Шами, Р. Фрицханд, А. Садикарио.

At the anniversary of the deportation of the Jews from Macedonia - 11 March 1960 in Bitola: B. Ruso, Dr. A. Vajs, P. Sion, H. Sadikario, S. Levi, B. and H. Abravanel, Z. Kolonomos, M. Romano, G. Blaer, M. Sami, R. Frichand, A. Sadikario.

Меморијален Центар на Холокаустот на Евреите од Македонија - од идеја до реализација -

Еврејското маало во Скопје, населено уште во 15 век, се наоѓаше на левата страна на реката Вардар, меѓу Камениот мост и Тврдината (Кале). Сè до депортацијата на неговите жители, на кобниот 11 март 1943 година, тоа беше витална населба со значајно учество во стопанскиот и просветно-културниот живот на Скопје.

Оттаму, лоцирањето на објектот на Меморијалниот центар на Холокаустот на Евреите од Македонија во срцето на некогашното Еврејско маало, има исклучителна симболика, не само за жртвите на холокаустот, врз чии имоти ќе се наоѓа, туку и за Скопје и за Македонија, кои со изградбата на овој Центар, им оддаваат трајна почит на своите депортирани сограѓани и од Битола и од Штип.

Идејата за меморијал на холокаустот во Македонија, потекнува од големиот ерудит, научник и хуманистот, академик Иван Дејанов, некогашен претседател на првото Македонско-Израелско друштво за пријателство. Оваа идеја доби широка поддршка и концепциски еволуираше. Меморијалниот центар, од идеја почна да станува реалност по донесувањето на Законот за денационализација, кој е и правна основа за Фондот на холокаустот на Евреите од Македонија, основан на 23 април 2002 година, со одлука на Владата на Република Македонија.

Фондот постои како единствено правно решение во Европа за заштита на имотните права на депортираните Евреи без живи наследници. Истовремено со материјалниот спомен, Меморијалниот центар ќе остварува долготрајна мисија во презентирање, едуцирање и истражувања поврзани со мултиетничките општества, за елиминирање на опасностите од секаков вид нетрпеливост, шовенизам, антисемитизам, во име на градење општество во кое етничката и верска разноликост, се цивилизациски богатство и основа за развој.

Ни омраза, ни заборава! Нобеловецот Ели Визел, со мислата: "Омразата не води кон добро, а заборава е предавство и неблагодарност кон тие што платија со живот", ја одразува суштината на активната меморија за деструктивноста на човековото поведение, од која произлегува идната мисија на Меморијалниот центар.

Локација и проектна програма на Меморијалниот центар (МЦ)

Урбаната матрица на Скопје и конкретно на Еврејското маало, е целосно уништена со земјотресот од 1963 година и со урбанизацијата на левиот брег на реката Вардар, што следуваše при обновата на Скопје. Новиот детален урбанистички план, на нашата локација креира нова урбана матрица со нови содржини и тоа како композиција, составена од објект од културата, деловен објект и хотел, во непосредно соседство со црквата Св. Димитрија. Од спротивната страна, долж Кејот на Вардар, со урбанистички план се предвидени локации за тетар и за деловна зграда.

Објектот од културата ја доби намената меморијален спомен дом на Холокаустот на Евреите од Македонија, Деловниот објект ќе биде многунаменски арт-центар со изложбен простор. Од старата матрица, топосите кои се длабоко врежани во меморијата на жителите од Градот, како на пример Давидова улица и Синагогата, се дел од приказната, преточена во општата поставка на проектот за МЦ.

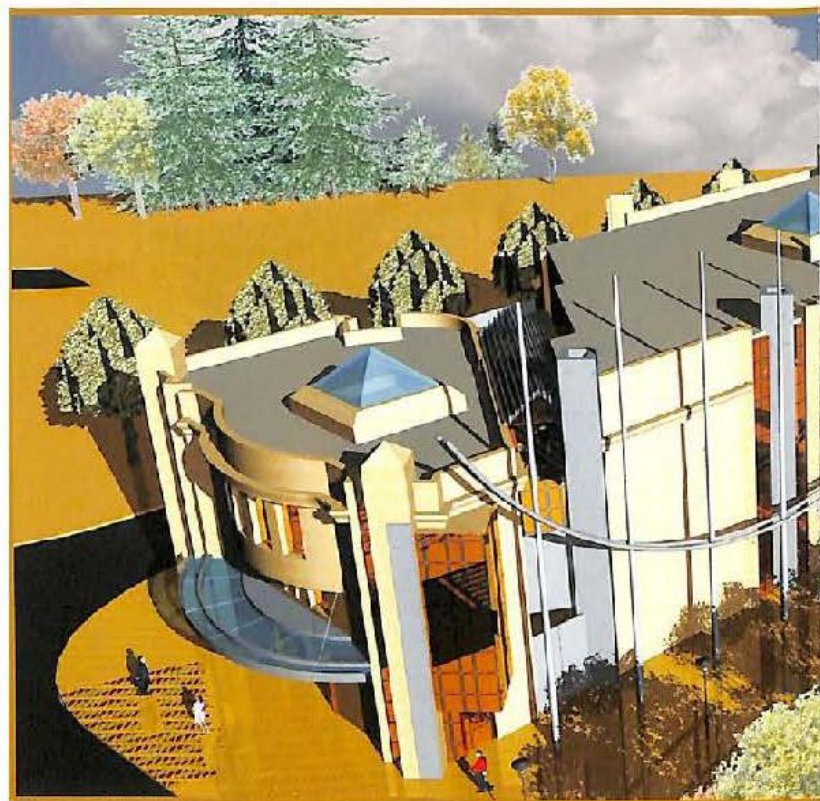
Меморијалниот центар е поделен на 4 (четири) функционални делови, кои се врзуваат за случувањата што претходеле на трагичната ноќ спроти депортацијата на Евреите од Македонија во терминациониот логор Треблинка.

I дел: Главен влез со повеќенаменска сала и постојана изложбена поставка, како вовед во настаните, проследено со документациони материјали и имињата на жртвите.

II дел: Врзување со меморијата на топосот на Давидовата улица во мирнодопски услови, потоа мачните исчекувања, кобната ноќ и молкот, куќниот престој во скопскиот Монопол и транспортот до логорот на смртта! Во овој дел ќе бидат изложбено презентирани историјата и културата на Евреите од Македонија, преку археолошки, етнолошки и друг вид музејски експонати.

III. Народот е неуништлива категорија! Преживеаните од еврејската заедница со голем оптимизам и силна волја се вклучија во движењето на отпорот сè до победата над злото. Третиот дел, сместен на третото ниво, е простор за истражување и научни анализи и едукација.

IV: Службен влез со простории за администрацијата и за општа намена, низ трите нивоа на објектот (од неговата јужна страна).

Memorial Holocaust Center of the Jews from Macedonia - From an idea to implementation -

The Jewish Quarters in Skopje, settled far back in the 15th century, was located on the left side of the River Vardar, between the Stone Bridge and the Fortress ('Kale'). Until the deportation of its residents, on that disastrous day of 11 March 1943, it was a vital settlement participating significantly in the economic, educational and cultural life of Skopje.

Therefore, locating the structure of the Memorial Holocaust Center of the Jews from Macedonia in the core of the former Jewish Quarters has an outstanding symbolism not only for the holocaust victims, on the property of which it will be spread, but also for Skopje and Macedonia, which by building this Center shall pay an everlasting respect to their deported fellow citizens from Bitola and Stip, as well.

The idea for such a memorial for the holocaust in Macedonia arises from the great erudite, scientist and humanist, Academy-member Ivan Dejanov, former president of the first Macedonian-Israeli Association of

Friendship. This idea received big support and it has evolved conceptually. The concept of the Memorial Center began to become reality after the Law on Denationalization was enacted, which is the legal basis for the Holocaust Fund of the Jews from Macedonia, established on 23 April 2002 by a Resolution of the Government of the Republic of Macedonia.

The Fund exists as a unique legal solution in Europe for protection of property rights of deported Jews who have no living heirs. In parallel with material memory, the *Memorial Center shall carry out a long-term mission* presenting, educating and researching multiethnic societies, freeing them from any kind of danger from intolerance, chauvinism, anti-Semitism, aiming to build a society in which ethnic and religious diversity will present a civilization asset and a basis for further prosperity.

Neither hatred, nor oblivion! Nobel Prize recipient Eli Wiesel, with his idea: "Hatred brings nothing good, and oblivion is treachery and ungratefulness towards those who paid with their lives", reflects the essence of the *active memory* of the destruction of human behavior, from which the future mission of the Memorial Center has been derived.

Location and project program of Memorial Center

The urban matrix of Skopje, more precisely that of the Jewish Quarters, was destroyed completely by the 1963 earthquake and also by the urbanization of the left coast of the River Vardar, in the subsequent process of reconstruction of Skopje. The new Detailed Urban Plan creates a new urban matrix on our location, with new contents in the form of a complex composed of a building for culture, a business facility and a hotel, in the vicinity of the St. Dimitrija Church. On the opposite side, along the Vardar Quay, the Urban Plan anticipates locations for a theatre and a business facility (building).

The *building of culture* has acquired the role of the Memorial Holocaust Home of the Jews from Macedonia whereas the *Business facility* shall be a multi-purpose art-center with exhibition space.

Out of the old matrix, the toponyms which are deeply impressed in the memory of the city population, such as David Street and the Synagogue, are part of the story, integrated into the general staging of the Memorial Center project.

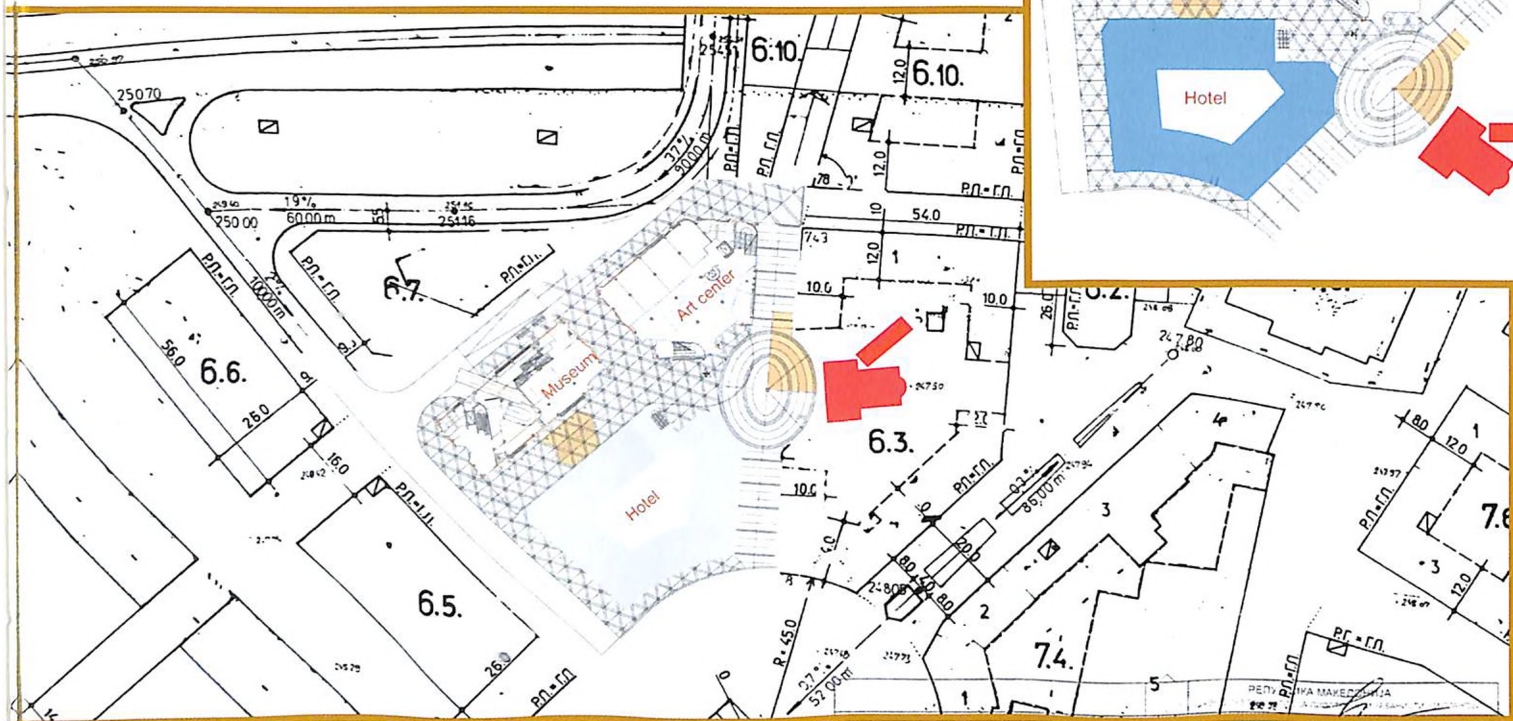
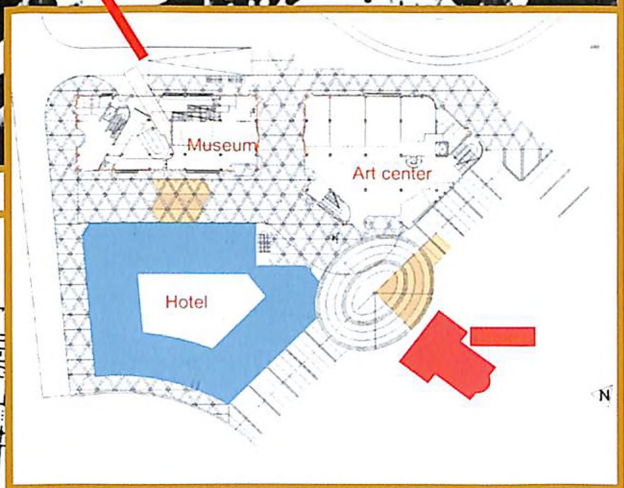
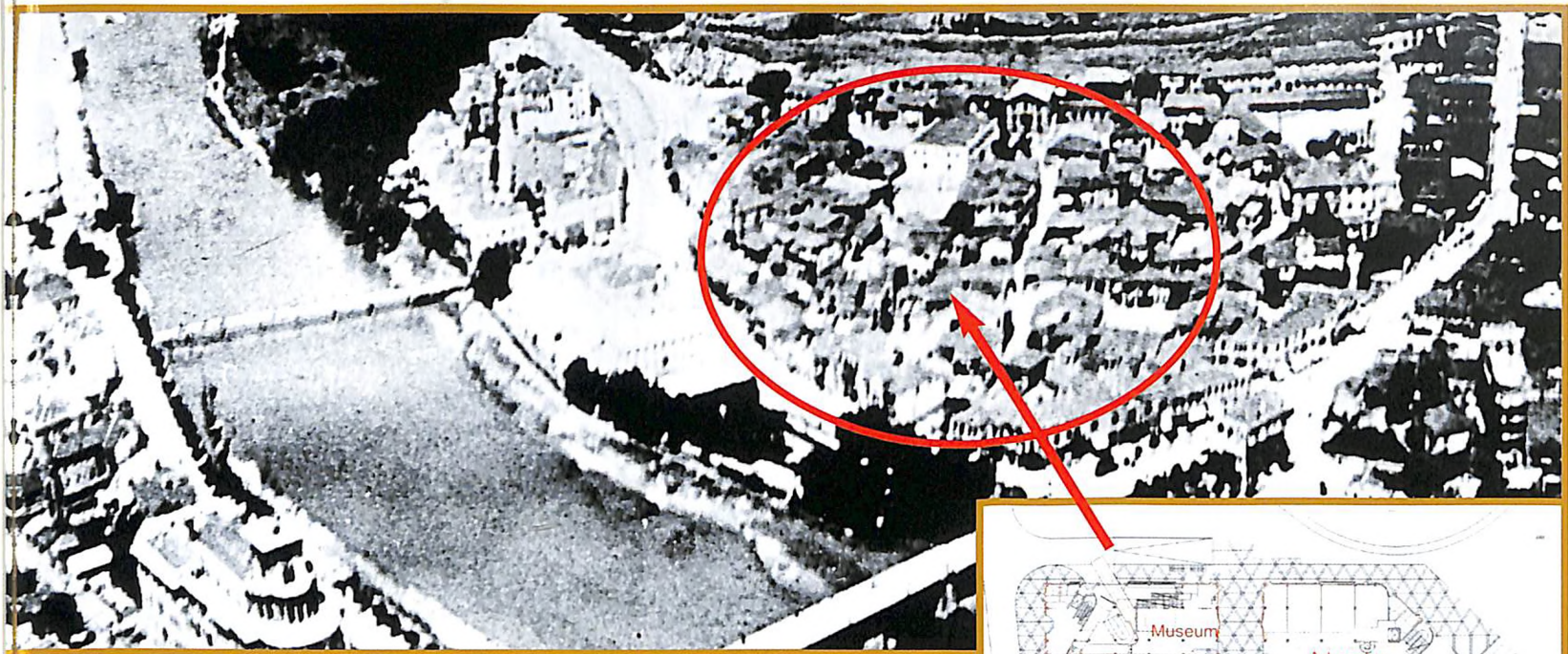
The Memorial Center is divided into 4 (four) functional units reflecting the events preceding the disastrous night of the deportation of the Jews from Macedonia to concentration camp Treblinka.

Part I: Main entrance with multipurpose hall and permanent exhibition, an introduction to the events, followed by documentary materials and the names of the victims.

Part II: Connecting the memory of the toponym of David Street in peacetime, then painful expectations, the disastrous night and the silences, short stay at the Skopje Tobacco factory and transport to the camp of death! In this part, the history and culture of the Jews from Macedonia will be presented as an exhibition, through archaeological, ethnological and other kinds of museum exhibits.

Part III: People is an indestructible category! Survivors of the Jewish Community with great optimism and strong will involved themselves into the resistance movement until evil was conquered. The third part, placed at the third level, is a space for research, scientific analysis and education.

Part IV: Office entrance with premises for administration and common use, through the three levels of the building (from the South).

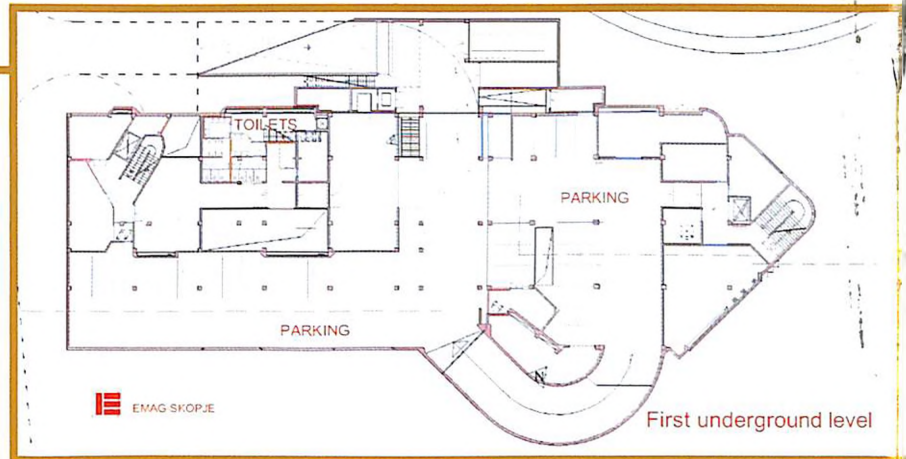

ПРВ ПОДЗЕМЕН КАТ

FIRST UNDERGROUND LEVEL

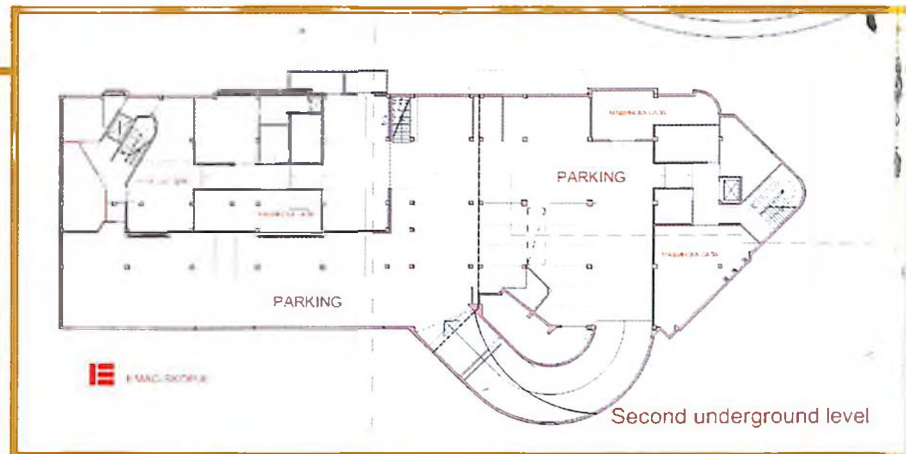
ПОДРУМ / 2 НИВОА ПОД ЗЕМЈА
ПАРКИНГ ПРОСТОР ПОД ДВАТА ОБЈЕКТИ

BASEMENT / 2 UNDERGROUND LEVELS
PARKING LOT UNDER THE TWO STRUCTURES

ВТОР ПОДЗЕМЕН КАТ

SECOND UNDERGROUND LEVEL

МЕМОРИЈАЛЕН ЦЕНТАР

ПРИЗЕМЈЕ

1. Влез во МЦ; многунаменска сала
  2. Влез во улиците Амарова и Давидова
  3. Инсценација на престојот во скопскиот Монопол
- A. 1. Службен влез и вертикални комуникации

MEMORIAL CENTER

GROUND FLOOR

1. Entrance to the MC; multipurpose hall
2. Entry to the streets Amarova and Davidova
3. Scenery of the time spent at the Skopje Tobacco

Factory

- A. 1. Office entrance and vertical communications

АРТ ЦЕНТАР

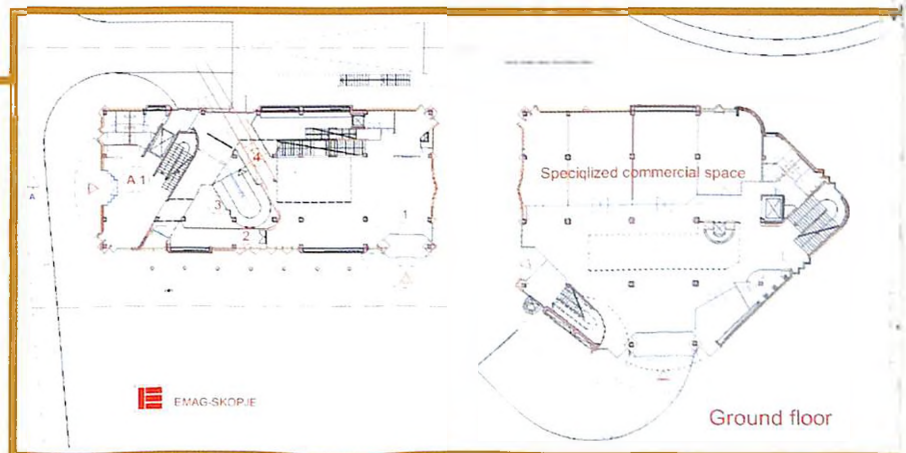
ПРИЗЕМЈЕ

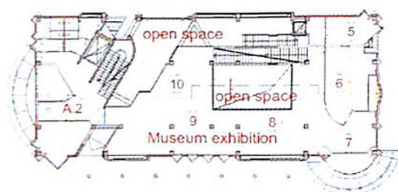
Специјализиран комерцијален простор

ART CENTER

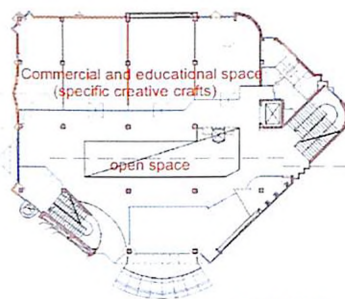
GROUND FLOOR

Specialized commercial space

EMAG-SKOPJE

First floor

МЕМОРИЈАЛЕН ЦЕНТАР / I КАТ

4. Вагони за транспорт
5. Подготовка за масовна егзекуција
6. Гасни комори
7. Простор за адаптација на посетителите
- музејска поставка:
8. Археологија
9. Етнологија
10. Историја
- A. 2. канцеларии

MEMORIAL CENTER / FLOOR I

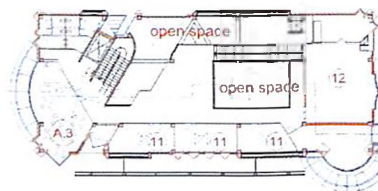
4. Transport cars
5. Preparation for mass execution
6. Gas chambers
7. Space for adaptation of visitors Museum exhibition:
8. Archaeology
9. Ethnology
10. History
- A. 2. Offices

ART ЦЕНТАР / I КАТ

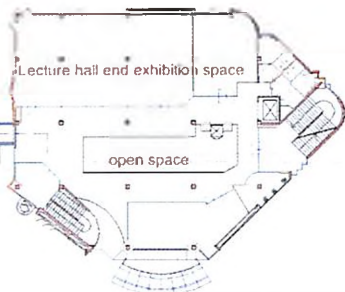
Комерцијален и едукативен простор
(специфични креативни занаети)

ART CENTER / FLOOR I

Commercial and educational space
(specific creative crafts)

EMAG-SKOPJE

Second floor

МЕМОРИЈАЛЕН ЦЕНТАР / II КАТ

11. Простории за едукација
12. Библиотека
13. Мост за врски со Арт-центарот
- A. 3 Бифе, продавница за книги и сувенири

MEMORIAL CENTER / FLOOR II

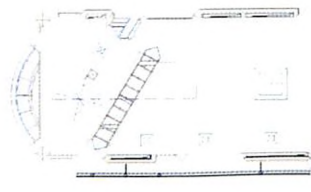
11. Offices for education
12. Library
13. Bridge linking MC with the Art Center
- A. 3 Buffet, shop for books and souvenirs

ART ЦЕНТАР / II КАТ

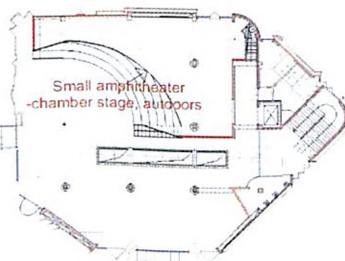
Сала за предавања и изложбен простор

ART CENTER / FLOOR II

Lecture hall and exhibition space

EMAG-SKOPJE

Third floor

III Кат

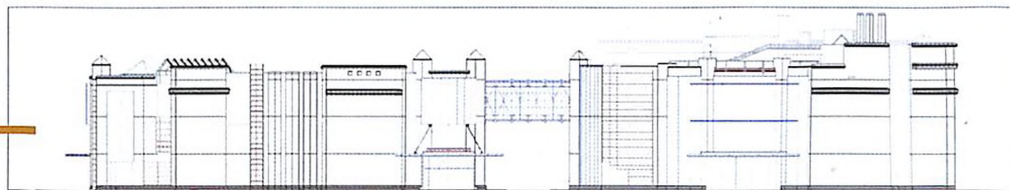
Мал амфитеатар - камерна сцена на отворен простор

FLOOR III

Small amphitheater - chamber stage, outdoors

ПОГЛЕД ОД
ЈУГО-ИСТОК

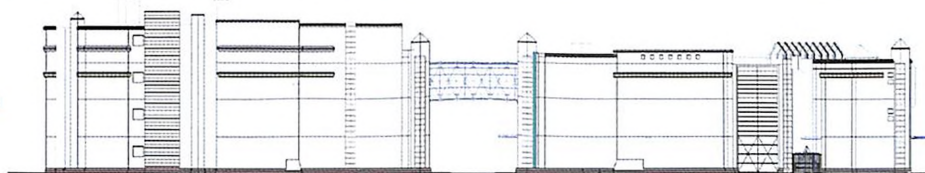
VIEW FROM
SOUTH-EAST

View from south-east

ПОГЛЕД ОД
СЕВЕРО-ЗАПАД

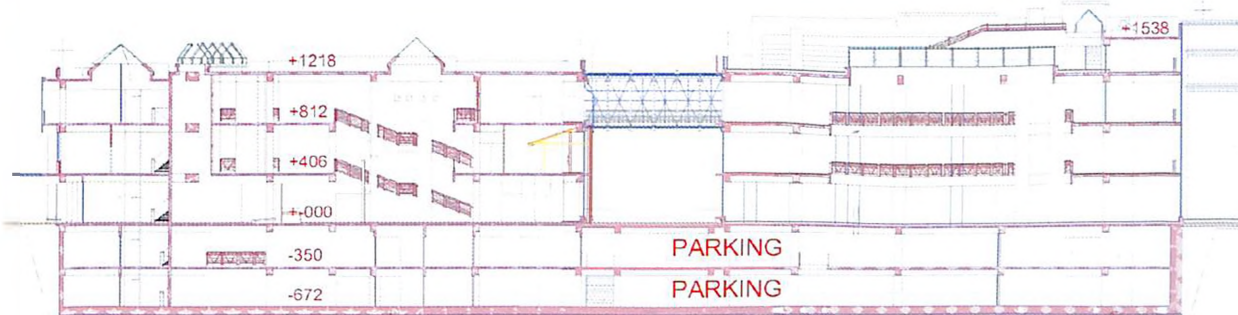
VIEW FROM
NORTH-WEST

View from north-west

ПРЕСЕК НИЗ
ДВАТА ОБЈЕКТА

CROSS-SECTION
OF BOTH
BUILDINGS

Section A-A

ПРОЕКТАНТИ

АВТОР: Мирко Андовски, дипл. инж. арх.
КОАВТОР: Никола Бошку, дипл. инж. арх.
КОНСУЛТАНТИ: Мимоза Томиќ, дипл. инж. арх.
Јасминка Намичева, дипл. инж. арх.
СОРАБОТНИК: Александар Андовски, дипл. инж. арх.

DESIGNERS

AUTHOR: Mirko Andovski, grad.eng.arch.
CO-AUTHOR: Nikola Bošku, grad.eng.arch.
CONSULTANTS: Mimoza Tomić, grad.eng.arch.
Jasminka Namičeva, grad.eng.arch.
ASSOCIATES: Aleksandar Andovski, grad.eng.arch.

СЛУЖБЕН ВЕСНИК НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Службен Весник на Република Македонија, издаван од 1991 година.
Македонија, Скопје, 55000, Београдска улица, бр. 100
Број 43 издат на 30 мај 2000
Претплата за 2000 година, есекути
7.2000 МКД (Општина Скопје) - 100
Цена по листе 100 МКД

*Извадок од Законот за денационализација, објавен во Службен весник на Р М, бр. 43 од 30 мај 2000:

*Excerpt from the Law on Denationalization (final text), published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 43 of 30 May 2000:

V. ПОСЕБНИ ОДРЕДБИ

Член 66

Предмет на денационализација се имотите на Евреите од Македонија кои своите имоти ги напуштиле со присилната депортација во фашистичките логори, а не го преживеале погромот и немаат наследници (член 6).

Член 67

Постапката за враќање на имотите, односно за плаќање на надомест за имотите од член 66 органот за денационализација ја поведува по службена должност штом дојде до сознанија дека такви имоти постоеле. Во постапката од став 1 на овој член може да се вклучи Заедницата на Евреите во Република Македонија. Ако по поведување на постапката од став 1 на овој член се појави наследник на поранешниот сопственик, кој го преживеал или не го преживеал погромот на Евреите од Македонија, кој наследник е државјанин на Република Македонија, може да поднесе барање согласно со член 47 од овој закон, а постапката ќе продолжи според одредбите од членовите 48 до 63 на овој закон.

Член 68

Вратениот имот, односно дадениот надомест од член 66 на овој закон влегува во состав на Фондот на холокаустот на Евреите од Македонија. Фондот од став 1 на овој член има својство на правно лице. Фондот има свој статут на кој согласност дава Владата на Република Македонија. Со Фондот управува управен одбор составен од еднаков број на претставници определени од Владата на Република Македонија и од Заедницата на Евреите од Република Македонија. Седиштето на Фондот е во Скопје.

Член 69

Средствата на Фондот од член 68 се наменети за изградба на дом на холокаустот на Евреите од Македонија. Со статутот на Фондот се утврдуваат и другите цели и активности за одбележување на споменот на холокаустот на Евреите од Македонија. Со статутот на Фондот можат да се утврдат и други извори на средства.

V. SPECIAL PROVISIONS

Article 66

Subject of denationalization shall be the properties of the Jews from Macedonia who have left their properties after the forceful deportation in fascist camps, and who have not survived the pogrom and do not have any successors (Article 6).

Article 67

The Organ of denationalization shall initiate the procedure for returning the properties or paying the compensation for property defined in Article 66 of this Law officially after receiving any information for the existence of such property. The procedure referred to in paragraph 1 of this Article may involve the Jewish Community in the Republic of Macedonia. If, after initiating the procedure described in paragraph 1 of this Article, a successor of the previous owner appears, who has survived or not the pogrom of Jews from Macedonia, and which heir is a citizen of the Republic of Macedonia, he/she may file a request in compliance with article 47 of this Law, and the procedure shall continue following the provisions from Articles 48 to 63 of this Law.

Article 68

The property defined by Article 66 of this Law, which is returned or compensated, shall be returned to the Holocaust Fund of the Jews from Macedonia. The Fund mentioned in paragraph 1 of this article has the status of a legal entity. The Fund has a Statute that is approved by the Government of the Republic Macedonia. The Fund shall be managed by a Managing Board, comprised of an equal number of representatives as nominated by the Government of Republic of Macedonia and by the Jew Community in Republic of Macedonia and the Jewish Community in the Republic of Macedonia. The Head Office of the Fund headquarters shall be located in Skopje.

Article 69

Funds of the Fund described in article 68 are intended for the construction of the Holocaust Home of the Jews from Macedonia. The Fund Statutes define other goals and activities for commemorating the holocaust of the Jews from Macedonia. Fund Statute may define other sources of funds.

Between 1939 and 1945, six million unarmed and innocent Jewish civilians - men, women, children and babies - were murdered in Nazi-controlled Europe, as part of a deliberate policy to destroy all traces of Jewish life and culture. As many as two million of these were killed in their own towns and villages, some confined in ghettos where death by slow starvation was a deliberate Nazi policy, others taken to be shot at mass-murder sites near where they lived. The remaining four million Jews were forced from their homes and taken by train to distant concentration camps, where they were murdered by being worked to death, starved to death, beaten to death, shot, or gassed.

THE CONCENTRATION CAMPS

Among the hundreds of thousands of non-Jews sent by the Nazis to concentration camps were anti-Nazis, Jehovah's Witnesses, homosexuals, the mentally ill, and the chronically sick. In addition, more than 250,000 Gypsies were murdered, in a Nazi attempt to eliminate Gypsies as well as Jews from the map of Europe.

In many of the camps shown here so-called "medical" experiments were carried out, without anaesthetics, solely to satisfy the curiosity and sadism of the doctors. Hundreds of otherwise healthy "patients" were tortured and murdered during these experiments.

Auschwitz concentration camp in which more than 2 million people were murdered between 1941 and 1944, including Jews, Gypsies, and Soviet prisoners-of-war.

☛ Camps set up solely for the murder of Jews.

☛ Other camps in which Jews and non-Jews were put to forced labour, starved, tortured, and murdered in conditions of the worst imaginable cruelty. Most of these camps had "satellite" labour camps nearby.

Колона Евреи спроведена во Треблинка 1943 година
Column of Jews escorted to Treblinka, in 1943.

Фотографиите се од приватни збирки и од фондусот на Музеј на град Скопје
Photos were used from private collections and from the City Museum of Skopje collection

Концентрациони логори низ Европа во периодот од 1939 до 1945 година.
Concentration camps throughout Europe in the period of 1939 to 1945.

Управен одбор на Фондот на Холокаустот на Евреите од Македонија:

Претседател: Проф. Д-р Самуел Садикарио

Потпретседател: Мелпомени Корнети, Заменик на Министерот за култура во Владата на РМ

Максут Али, Заменик на Министерот за финансии во Владата на Република Македонија

Здравко Шами, Претседател на Еврејска заедница на Република Македонија

Љиљана Мизрахи, адвокат

Тале Герамитчиоски, Заменик на Министерот за образование и наука во Владата на Република Македонија

Management Board of The Holocaust Fund of the Jews from Macedonia:

President: Prof. D-r Samuel Sadikario

Vicepresident: Melpomeni Korneti, Deputy Minister of Culture in the Government of The Republic of Macedonia

Maksut Ali, Deputy Minister of Finances in the Government of The Republic of Macedonia

Zdravko Šami, President of The Jewish Community in The Republic of Macedonia

Liljana Mizrahi, Attorney at Law

Tale Geramitcioski, Deputy Minister of Education and Science in the Government of The Republic of Macedonia

Декоративна страница од Хагада (церемонијална книга за Седар - вечера спроти празникот Песах), печатена 1620 година во Венеција, од хебрејски на ладино и на грчки јазик.

Decorative page of Haggadah (ceremonial book on Seder - dinner on the eve of Pesah), printed in 1620 in Venice, from Hebrew into Ladino and Greek languages.

Брошурата ја подготвија:

Мелпомени Корнети
Мимоза Томич-Несторова, д-р
Доцент Жамила Колономос
Проф. Александар Цветкоски
Здравко Шами, консултант

Издавач: Фонд на холокаустот на Евреите од Македонија
(ФХЕМ)

За издавачот: Д-р Самуел Садикарио, претседател на
ФХЕМ

Превод на ладино јазик: Жамила Колономос

Дизајн и компјутерска подготовка: Ладислав Цветковски

Подготовка и печат: Скенпоинт- Скопје

Соработници на ФХЕМ:

Миријам Садикарио, Секретар
Силвана Петревска,
Љупка Астарџиева,
Ивица Николовски

The Brochure was prepared by:

Melpomeni Korneti
Mimoza Tomić-Nestorova, dia
Emeritus Žamila Kolonomos
Prof. Aleksandar Cvetkoski
Zdravko Šami, consultant

Publisher: Holocaust Fund of the Jews from Macedonia
(HFJM)

For the Publisher: D-r Samuel Sadikario, President of HFJM

Translation to ladino: Žamila Kolonomos

Design and lay out: Ladislav Cvetkovski

Prepress and print: Skenpoint - Skopje

HFJM Associates:

Mirjam Sadikario, Secretary
Silvana Petrevska,
Ljupka Astarđžieva,
Ivica Nikolovski